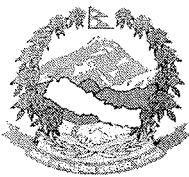

नेपाल सरकार

सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय

(वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन शाखा)

सिंहदरबार काठमाडौं

पत्र संख्या:-वा.त.वि.व्य.शा./२०८१/०८२

चलानी नं.: - ९२४

email:cdms.mofaga@gmail.com

मिति: २०८१/१०/२०

नेपाल संवत् ११४४ सिल्लाध्व

श्री महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका/नगरपालिका (सबै)

श्री गाउँपालिका (सबै) ।

विषय: परिपत्र सम्बन्धमा ।

श्री स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय (स्वास्थ्य समन्वय महाशाखा) को प.सं २०८१/८२ च.नं १७० मिति २०८१/९/२२ पत्रको छाँया प्रति यसैसाथ संलग्न छ । सो सम्बन्धमा नसर्ने रोगहरु पहिचानका लागि एक महिने अभियान संचालन निर्देशिका २०८१ स्वीकृत भएको (निर्देशिक यसैसाथ संलग्न छ) र स्वीकृत निर्देशिका बमोजिम श्री स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयमा प्रगति प्रतिवेदन गर्न हुन र मन्त्रालयलाई समेत जानकारी दिन हुनका लागि निर्णयानुसार अनुरोध छ ।

बोधार्थ

९०/२०
(जय राम उपेती)

शाखा अधिकृत

श्री स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, रामशाहपथ, काठमाडौं।

श्री सूचना तथा प्रैविधि शाखा,

संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, (पत्राचार गरी दिनुहन) ।

नेपाल सरकार

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय

स्वास्थ्य समन्वय महाशाखा

१२- {
२६३२८०
२६३२९६
२६३३०६
२६३३०२
२६३३०३
२६३३०५
२६३३०६
२६३३०७

रामशाहपाल, काठमाडौं नेपाल।

पत्र संख्या : २०८१/०८२
च.नं ९६०

मिति : २०८१/०९/२२

श्री संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय
सिंहदरवार, काठमाडौं।

विषय : परिपत्र सम्बन्धमा।

प्रस्तुत विषयमा यस मन्त्रालय (मा. मन्त्रीस्तर) को मिति २०८१/०८/१६ को निर्णयानुसार नम्बरे रोगाहरु (मधुमेह, उच्च रक्तचाप, मिगौला सम्बद्धि रोग र शरीरको ऊर्जाई र तौलको अनुपात) नम्बरे रोगाहरु (मधुमेह, उच्च रक्तचाप, मिगौला सम्बद्धि रोग र शरीरको ऊर्जाई र तौलको अनुपात) पहिचानका लागि एक महिने अभियान संचालन निर्देशिका २०८१ "स्वीकृत भएको छ। अतः आ. वा. २०८१/८२ को लागि उक्त निर्देशिका अनुसारको फालगुन महिना भरि संचालन गर्न ७५३ वटै स्थानीय तहहरु लाई पत्राचार गरि आवश्यक सहयोग तथा समन्वय गरिदिनहुन यस मन्त्रालय (सचिवस्तर) को मिति २०८१/०९/२१ को निर्णयानुसार अनुरोध छ।

हेराज न्यौपाने
स्वास्थ्य शिक्षा अधिकृत

मा. मन्त्री
निर्देशिका (क्र.)
९८/८२

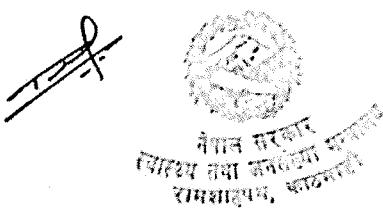
नसर्ने रोगहरू (मधुमेह, उच्च रक्तचाप, मिगौला सम्बन्धि रोग, शरीरको उचाई र तौलको अनुपात) पहिचानका लागि एक महिने अभियान सञ्चालन निर्देशिका -२०८१

प्रस्तावना

नेपालमा नसर्ने रोगहरूको कारण विरामी हुने एवं मृत्यु हुनेहरूको अनुपात धेरै हुँदै गएको अवस्था छ । नेपालमा हुने मृत्युको लागमग तीन चौथाई अनुपात नसर्ने रोगले ओगटेको छ । बढलियो जीवनशैली, बढदो शहरीकरण, परिवर्तित जनसंख्याको अनुपात जस्ता विविध कारणहरूले नसर्ने रोगको समस्या नेपालमा झनै बढदो कर्ममा रहेको छ । हेरेक ४ वयस्कहरूमा १ जनालाई उच्च रक्तचाप भएको कुरा सर्वेक्षणहरूले देखाएका छन् । समयमानै पहिचान र उपचार नहुदा उच्च रक्तचाप बाट हुने जटिलताहरू जस्तै मस्तिशक्षात, हिदयधात, दिर्घ मिगौला रोग आदिको व्यवस्थापनमा व्यक्ति, परिवार तथा राज्यको ढुलो धनराशि खर्च भइराखेको छ र अल्पायुमा नै मृत्यु भैराखेको छ । अतः स्वास्थ्य प्रवर्धनात्मक उपायहरू गर्न, नसर्ने रोगहरूको रोकथाम गर्न र रोग लागि सकेका व्यक्तिहरूको समयमै पहिचान र उपचारका प्रभावकारी उपायहरू गर्न अत्यावश्यक छ । हाललाई रोगभार, उपचारको प्रभावकारिता र व्यवहारिकताका हिसाबले प्रभावकारी उपायका रूपमा मधुमेह, उच्च रक्तचाप, शरीर तौल अनुपातको (Body Mass Index - BMI) हेरेक स्थानिय तहहरूमा विद्यमान स्वास्थ्यकर्मी, स्वास्थ्य संस्था, स्वास्थ्य उपकरण प्रयोग गरी पहिचानको अभियान सञ्चालन गर्न सकेमा प्रमुख नसर्ने रोगहरू समयमा नै पहिचान हुने र उपचारमा सामेल गर्न सकिन्दै । यसका साथै यस्ता अभियानहरूले जनस्तरमा सचेतना फैलाउन र आफ्नो स्वास्थ्यको स्थाल राख्दा पनि मद्दत गर्दछ । अन्ततोगत्व नसर्ने रोगका कारण अल्पायुमा हुने मृत्यु तथा अपाङ्गता कम गरि खर्चमा समेत कमी ल्याउन मद्दत गर्दै । त्यसैले स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयले मधुमेह, उच्च रक्तचाप, शरीरको उचाई र तौलको अनुपातको पहिचान गर्नका लागि हेरेक वर्षको एक महिना अभियानके रूपमा प्रारम्भिक पहिचान र नियन्त्रणमा महत्वपूर्ण योगदान दिन स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाहरूमा सामृहिक अभियान सञ्चालन गर्नका लागि यो निर्देशिका तयार गरिएको छ ।

उद्देश्यहरू: अभियानको उद्देश्यहरू देहाय वर्मोजिमको हुने छन् ।

- प्रमुख नसर्ने रोगहरू मधुमेह, उच्च रक्तचाप, मिगौला सम्बन्धी रोग तथा नसर्ने रोगको जोखिमको अवस्था शरीरको उचाई र तौल अनुपात (BMI) को स्थानीय तहका स्वास्थ्य संस्थामा प्रारम्भिक चरणमै पहिचान गर्ने ।
- राष्ट्रिय, प्रादेशिक तथा स्थानीयतहमा हाल संचालित कार्यक्रमहरू जस्तै आधारभूत स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम, PEN कार्यक्रम समेतको संलग्नतामा अभियान मार्फत रोग पहिचान भएका व्यक्तिहरूको उत्तर स्वास्थ्य संस्थामै प्रचलित प्रोटोकोलको आधारमा उपचारको व्यवस्था गर्ने । प्रोटोकोल अनुसार जटिलता पहिचान भएका विरामीहरूलाई समन्वयात्मक प्रेपण गर्ने ।

- हरै स्वास्थ्य रहने स्थानीय समुदायमा जल्दी ऐप्पो फ्रेंड्स औरिंग चलाहए जल्दी गोटेला, मुम्पाने स्थानीय समुदाय, अधिकारी तुनको प्रयोग समाचारणा कर्नी स्थानमा उद्देश्यको स्थानीय समुदायको स्थानीय समाजी संघेतना अभियुक्तिको यथिय अभियान योग्यालग गर्ने ।

स्थिति समूह:

- नेपाल चिकित्सा बोर्ड अन्तर्गत उमोका गर्ने स्थितिका ।

अभियान सञ्चालन अवधारणा:

सम्भान अवधि, अभियान हेरेक कार्यको कुनै १ गहिरा ।
स्थान, प्रत्येक स्थानीय तहमा एका स्वास्थ्य संस्थाहक, आयुर्वेद औषधालय कामा आधाराले अस्पतालहरूमा ।

सञ्चार र प्रचार:

- रेडियो, स्थानीय पत्रिका, र सामुदायिक बैठकहरू गार्फत प्रचार प्रयाट ।
- स्वास्थ्य शिविर र समुदायमा संघेतनामुलक कार्यक्रम ।

कार्यक्रम सञ्चालन प्रक्रिया:

संघीय तह:

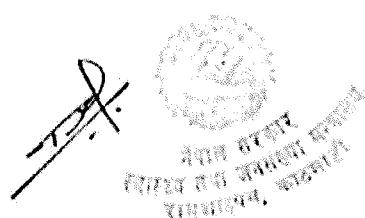
- कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यन्वयनको लागि समन्वय गर्ने ।
- यस अभियानमा सूचिकृत गतिविधिहरूको लागि बजेट व्यवस्थापनको लागि समन्वय गर्ने ।
- अभियान सम्बन्धी समीक्षा गरी आवश्यक पृष्ठपोषण गर्ने ।
- नीतिगत तथा अन्य जटिलता सहजीकरण गर्ने ।
- अन्य आवश्यक समन्वय गर्ने ।

प्रदेश तह:

- अभियानका लागि प्रदेश तहको बहुक्षेत्रीय कार्ययोजना तय गर्ने ।
- प्रदेशतहबाट अभियानमा सूचिकृत गतिविधिहरूको लागि बजेट व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने ।
- सम्बन्धित जिल्ला स्थित स्वास्थ्य/सेवा कार्यालयलाई सम्बन्धित स्थानीय तहहरूमा कार्यक्रम सञ्चालनको लागि समन्वय गर्ने ।
- स्थानीय तह अन्तर्गतका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा भएको प्रगति विवरण प्राप्त गरी समिक्षा तया पृष्ठपोषण सम्बन्धी कार्य गर्ने ।

स्थानीय तह:

- अभियान सञ्चालनका लागि योजना बनाई श्रोत पहिचान गर्ने ।
- स्थानीय तह अन्तर्गतका स्वास्थ्य संस्थाका स्वास्थ्यकर्मीहरू परिचालन गरी स्टिक्निट् कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- सञ्चालित कियाकलापको अभिलेख राख्ने तथा प्रतिवेदन गर्ने
- सम्बन्धित अन्य दोवहसंसांगको समन्वयमा यस अभियानलाई सफल बनाउन पहल गर्ने ।

- यस अभियानको प्रमाणनामी कार्यालयका लागि गंध, प्रदेश र अन्य सारोकारवालाहरु रांग योजना तर्जुमा र समिक्षा गर्ने ।

कार्यक्रम सञ्चालन गरिने स्थान:

स्थानीय तह मातहतका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरु (आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरु, स्वास्थ्य चौकी, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रहरु तथा आधारभूत अस्पतालहरु)

वित्तीय व्यवस्थापन :

- संघीय तहबाट अभियानका लागि छुटै बजेट व्यवस्थापन भएको छैन ।
- प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूले विनियोजन गरेको बजेटबाट अभियान सञ्चालन हुनेछ ।
- स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत स्वास्थ्य कार्मिको स्किनिङ सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि गरी आवश्यक परीक्षण तथा उपचार सामग्रीहरु जिल्ला तथा स्थानीय तहबाट उपलब्ध गराउने । उपचारका लागि प्रयोग हुने औपचीहरु नियमित प्रक्रियाबाट नै सुनिश्चित गरिने छ ।
- यस काममा समुदायमा स्वास्थ्य सेवा वीमामा सहभागिताको लागि पनि आव्हान गरिने छ ।

मुख्य गतिविधिहरू:

१. मधुमेहको स्किनिडः

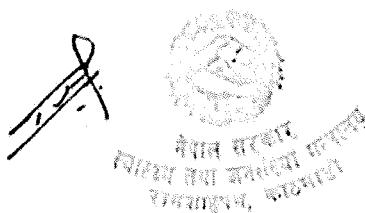
- ३० वर्ष भन्दा माथिका व्यक्तिको युरिन डिपस्टिकको प्रयोग गरी पिसावमा चिनीको स्तर पहिचान गर्ने र डिपस्टिक को रंग अनुसार परामर्श सेवा प्रदान गर्ने ।
- Glucometer को माध्यमबाट रगतमा चिनीको मात्रा परीक्षण गर्ने रखाली पेटमा रगत जाँच गर्दा (Fasting plasma blood sugar $\geq 126\text{mg/dl}$) वा जुनसुकै बेलाको रगत र Random plasma blood sugar $\geq 200\text{ mg/dl}$ भएमा थप परीक्षणका लागि सिफारिस गर्ने ।
- जाँचको नतिजा जे आए पनि मधुमेह सम्बन्धी जनचेतना र स्वास्थ्य शिक्षा प्रदान गर्ने ।

२. उच्च रक्तचापको स्किनिडः

- ३० वर्ष माथिको सहभागीको sphygmomanometer र stethoscope प्रयोग गरी व्यक्तिको रगतचाप मापन गर्ने ।
- यदि रक्तचाप - १४०/९० mmHg भन्दा बढी भएमा थप परीक्षण र परामर्शको व्यवस्थापन गर्ने ।
- केहि दिनको अन्तरालमा पुनः रक्तचाप १४०/९० mmHg भएमा राष्ट्रिय प्रोटोकल (BHS STP र PEN Protocol) अनुसार उपचार सुरु गर्ने ।

३. मिर्गिला सम्बन्धी रोगको स्किनिडः

- युरिन डिपस्टिकको प्रयोग गरी पिसावमा प्रोटीनको स्तर पहिचान गर्ने ।
- तर, विस्तृत जानकारी र निश्चित परिणामका लागि थप परीक्षणहरु प्रयोगशालामा गर्न उचित हुने परामर्श दिने ।

४. शरीरको तौल अनुपात (BMI) को मास्त:

- तौल र उचाइको आधारमा BMI मास्त।
- BMI मास्त: तौल (किलोग्राम) लाई उचाइ (मीटर) से दुई पटक भए गर्दा आउने प्रतिकाल ने BMI हो।
- दुवै $BMI = \frac{\text{Weight (in KG)}}{\text{Height (meter)}^2}$
- मास्तका:
  - दुखोपना : BMI = १८.५ भन्दा कम
  - सामान्य : BMI = १८.५ - २४.९ सम्म
  - बढी तौल : BMI = २५-२९.९ सम्म
  - नोटोपना : BMI = ३० भन्दा बढी

(WHO Classification)

- BMI असामान्य देखिएना स्वस्थ जीवनमौलि सुधारको उपयोग अवलम्बन गर्ने परामर्शी तथा प्रोत्साहन सेवा प्रदान गर्ने।

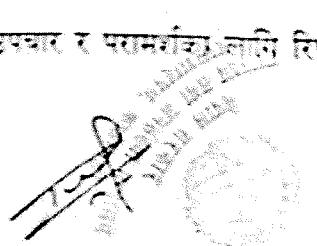
आवश्यक सामग्रीहरू

- युरिन डिस्ट्रिक्षन
- ग्लुकोमिटर (स्ट्रिप सहित)
- Lancet
- कटन रुल
- स्लिट
- Sphygmomanometer
- Stethoscope
- Sample container for urine sample
- Trash Bag
-

नीतिज्ञा व्यवस्थापन:

१. उपचार र परामर्श:

- स्क्रिनिङमा पता लागेका केसहरूलाई उपचार र परामर्श लाइ रिफर गर्ने।

- नियमित परीक्षण र स्वारस्याभ्यन्धी गुप्ताका लागि यान्नाह दिने ।
- उपचार सुन भएका विरामीहरुको अभिलेख यस्ती नियमित फलोअपाको गुनिधित्वा गर्ने ।
- स्वारस्य रास्ता आहुन नसक्ने अवस्थाका विरामीहरुजस्तै ज्येष्ठ नारायण, अपांगता भएका श्वास, असहाय आदिको र नियमित फलो अपमा नआएका विरामीहरुको लागि आवश्यक परेया भरपा नै गएर जाँच गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
- प्रादेशिक तथा केन्द्रीय अस्पतालहरुका विशेषज्ञ चिकित्सक समेतको सहभागितामा सहयोग तथा प्रेषण प्रणालीको व्यवस्था गर्ने ।

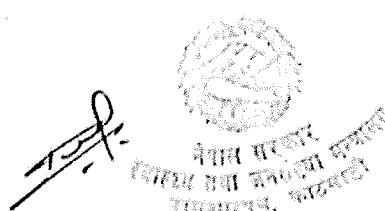
४. स्वारस्य प्रवर्द्धन तथा जोखिम न्यूनीकरण :

- गुरीजन्य पकार्थ नियन्त्रण तथा नियमन सम्बन्धी संदेशहरु विकास गरी प्रदेश तथा स्थानीय तहमा पटाउने ।
- नयाँ रोगका अन्य जोखिम तत्वहरु जस्तै गदिया, अस्वस्थकर खानपिन, शारीरिक निष्कृयता आदिको रोकथाम तथा नियन्त्रण तथा नियमन सम्बन्धी संदेशहरु प्रदेश तथा स्थानीय तहमा पटाउने ।
- सामाजिक संजाल मार्फत नयाँ रोगका जोखिम तत्वहरु रोकथाम सम्बन्धी प्रचार प्रसार गर्ने ।
- रेडियो नेपाल, नेपाल टेलिभिजिन तथा एफ. एम. रेडियोहरु, तथा सामाजिक संजालहरु मार्फत गो अभियानको बारेमा प्रचार प्रसार गर्ने ।
- पत्रकार अन्तर्रकिया कार्यक्रम तथा प्रेस मिट मार्फत अभियानको बारेमा जानकारी गराउने ।

अभियानको तयारीहरु :

- अभियान महिना सुन हुनु पूर्वको महिनाको दोश्रो साता देखि अभियानको तयारी स्वरूप समुदाय स्तरमा परिचालन हुन सक्ने रखै किसिमका संयन्त्र संजाल प्रतिनिधि निकाय सँग समन्वयात्मक बैठक बरी हरेक स्थानीय तहले रणनीति तयार गर्ने ।
- रणनीति तय भइसकेपछि प्रचारप्रसारको रणनीति बनाई घर दैलो अभियान सञ्चालन गर्ने रणनीति र प्रचारप्रसारको रणनीति स्थानीय तहमा तयार गरेर काम गर्ने ।
- स्थानीय तहहरुबाट घरदैलो प्रचारप्रसार सूचना सम्प्रेषण लगायतका अभियानहरु तयार भइसकेपछि हरेक प्रदेश तहबाट त्याको सहजीकरण त्यसको अनुगमन को खाका तयार गरी काम गर्ने ।
- सङ्घीय स्तरबाट पनि हरेक प्रदेश स्थानीय तहहरुको रणनीतिहरु “राष्ट्रिय बहुक्षेत्रीय नसर्ने रोग कार्ययोजना” अनुसारका समितिहरु राक्रिय गराई व्यापक प्रचारप्रसार अभियान सञ्चालनमा सहजीकरण र अनुगमनको व्यवस्थापनको गुनिधित्वा सहरीकरण गर्ने ।

समुदाय स्तरमा स्वयंसेवक/सेविका परिचालन :

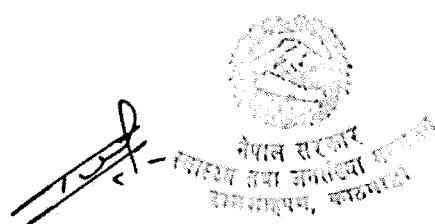
- सामुदाय रतरमा स्वयंसेवक/सेविका परिचालन गर्दा, स्थानीय जनताको सक्रिय सहभागिता रुनिधित गर्दै स्वास्थ्य सेवाहरू प्रभावकारी रूपमा पुन्याउन सकिन्छ।
- सामुदायका इच्छुक र उत्साही व्यक्तिहरूलाई स्वयंसेवकका रूपमा छनौट गर्न।
- विविध पृष्ठभूमिका व्यक्तिहरू (जस्तै: युवा, सामुदायिक महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका, शिक्षक, सामाजिको, जनप्रतिनिधिहरू आदि) लाई परिचालन गर्ने।
- स्वयंसेवकलाई आधारभूत स्वास्थ्य शिक्षा, रोगहरूको पहिचान, प्राथमिक उपचार, र जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने सीपमा प्रशिक्षण दिने।

कार्यान्वयन क्रियाकलापहरू :

- वस्ती तथा जनघनत्वको आधारमा सम्बन्धित वस्तीमा स्थानीय तहको समन्वयमा स्ट्रिनिइ कार्यक्रम सञ्चालन गरी परीक्षण गर्ने।
- स्ट्रिनिइ कार्यक्रमसँगै नसर्ने रोगहरू समेतको रोकथाम तथा नियन्त्रण सम्बन्धी परामर्श तथा जनचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- स्ट्रिनिइबाट भेटिएका विरामीहरूको उपचारका लागि सम्बन्धित अस्पतालहरूमा प्रेपण गर्ने।

अनुगमन र मूल्यांकन :

- प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थाले सेवा केन्द्रले दिनप्रतिदिनको प्रतिवेदन तयार गरी स्वास्थ्य कार्यालय मार्फत प्रदेश स्थित स्वास्थ्य हेतु मन्त्रालय/निर्देशनालय र प्रदेश मन्त्रालयले प्रत्येक हस्ता संघीय स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयमा पठाउने।
- प्रदेश स्वास्थ्य निर्देशनालय हरूले यस अभियानको प्रभावकारिता मूल्यांकन गरी आगामी सुधारका लागि सुझावहरू सङ्कलन गर्ने।
- अभियान सम्पन्न भईसकेपछि राष्ट्रिय स्तरमा संयुक्त रूपमा अभियानको प्रभावकारिता मूल्यांकन गरी आवश्यक पुनरावलोकन गर्ने।
- यस कार्यक्रमको अनुगमन र मूल्यांकनका लागि “नसर्ने रोगहरूको रोकथाम र नियन्त्रणका लागि बहुदेशीय कार्ययोजना २०२१-२०२५” अनुसारको स्थानीय तहको समन्वय समितिले गर्ने छ जुन अनुसूची १ बमोजिम रहेको छ।

अनुग्रही १ - रथानीय राहको समन्वय समिति

अध्यक्ष: मेयर (महा/उपमहा/नगरपालिका) / अध्यक्ष गाउँपालिका

सदस्य: प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत

सदस्य: महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण शाखा प्रमुख

सदस्य: शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुख

सदस्य: प्रशासन, योजना तथा अनुगमन शाखा

सदस्य: पूर्वाधार विकाश तथा वातारण व्यवस्थापन शाखा प्रमुख

सदस्य सचिव: स्वास्थ्य महाशाखा/शाखा प्रमुख

अनुसंधी २- अग्निलेख फारम

अनुसूची ३ प्रतिवेदन फारम - स्थानीय तह अन्तर्गत स्वास्थ्य संस्थाहसको का लागि

W. H. Dall, U. S. Geol. Surv., Bull. 100, p. 100.

अनुसूची ५ - अनुगमन चेकलिष्ट

१. अनुगमन गरेको मिति:

जिल्ला

स्थानीय तहः

बडा/स्वास्थ्य संस्था

२. अनुगमन अवधि:

देखि

सम्म

३. बडामा रहेका ३० वर्ष उमेर माधिको कुल जनसंख्या:

४. अनुगमन गर्दा परीक्षण गरिएको सेवाग्राहीको संख्या:

५. खटिएका स्वास्थ्यकर्मी तथा अन्य कर्मचारीहरुको संख्या:

६. माहिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको परिचालन भएको/नभएको:

७. पर्यास रूपमा सूचना मूलक सामग्रीहरुको प्रयोग भएको/नभएको:

८. अनुगमनका क्रमका देखिएका सबल पदाहरू:

९. सुधारका लागि सुझावहरू

अनुगमन कर्ताको नामः

कार्यालयको नामः

दस्तखतः